

Oscylator harmoniczny

Bartosz Węgrzyn

31 maja 2024

1 Oscylator harmoniczny

1.1 Oscylator bez tłumienia

1.1.1 Masa na sprężynie

Przyjmijmy, że do sprężyny o współczynniku sprężystości k jest przyczepiona masa m . W układzie nie ma strat energii. Wychylamy tę masę o A z pewnego punktu równowagi i puszczamy. Naszym celem jest znalezienie równania ruchu dla tej masy.

W tym celu posłużymy się mechaniką Lagrange'a. Zauważmy, że nasz układ ma jeden stopień swobody, x . Obliczając energię kinetyczną i potencjalną możemy wyznaczyć Lagrangian:

$$\begin{aligned}T &= \frac{1}{2}m\dot{x}^2 \\U &= \frac{1}{2}kx^2 \\ \mathcal{L} = T - U &= \frac{1}{2}m\dot{x}^2 - \frac{1}{2}kx^2\end{aligned}$$

Obliczmy pochodne w równaniu Lagrange'a-Eulera:

$$\begin{aligned}\partial_x \mathcal{L} &= -kx \\ \partial_{\dot{x}} \mathcal{L} &= m\dot{x} \\ \frac{d}{dt} \partial_{\dot{x}} \mathcal{L} &= m\ddot{x}\end{aligned}$$

Skąd otrzymujemy równanie:

$$\ddot{x} = -\frac{k}{m}x \tag{1}$$

Nie trudno zgadnąć, że rozwiązanie tego równania będzie miało postać $x(t) = Ce^{\alpha t}$, gdzie C i α to pewne stałe. Wstawmy więc to odgadnięte rozwiązanie do

równania (1):

$$\begin{aligned} C\alpha^2 e^{\alpha t} &= -\frac{k}{m} C e^{\alpha t} \\ \alpha^2 &= -\frac{k}{m} \\ \alpha &= i\sqrt{\frac{k}{m}} \end{aligned}$$

Jednostka urojona pojawia się tu z powodu własności $e^{ix} = \cos x + i \sin x$. Zauważmy też, że stałą C możemy przedstawić jako $C = Ae^{\phi}$, gdzie A i ϕ to również pewne stałe. Mamy wtedy:

$$x(t) = Ae^{i(\sqrt{\frac{k}{m}}t + \phi)} \quad (2)$$

Zauważmy, że równanie (1) jest również spełnione przez część rzeczywistą (2), która nas będzie interesować. Ostatecznie mamy:

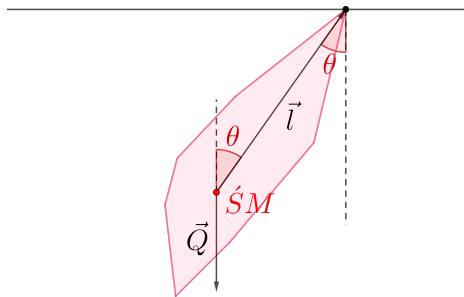
$$x(t) = A \cos(\omega t + \phi) \quad (3)$$

gdzie $\omega^2 = \frac{k}{m}$ to częstotliwość kątowna oscylacji, ϕ to przesunięcie fazowe i A to amplituda drgań. Okres drgań wynosi:

$$T = 2\pi\sqrt{\frac{m}{k}} \quad (4)$$

1.1.2 Wahadło fizyczne i matematyczne

Przypadek idealnego wahadła okazuje się bardziej skomplikowany niż przypadek masy na sprężynie. Załóżmy, że odległość środka masy wahadła od osi obrotu to l , wahadło ma masę m i moment bezwładności I . W układzie nie ma strat energii. Zauważmy, że mamy znów jeden stopień swobody - kąt wychylecia wahadła, θ .

Rysunek 1

Tym razem użyjemy mechanikę Newtona. Na wahadło działa moment siły grawitacji, $\vec{M}$, wynoszący:

$$\vec{M} = \vec{Q} \times \vec{l}$$

gdzie $\vec{l}$ jest wektorem łączącym oś obrotu wahadła ze środkiem masy wahadła (punktem przyłożenia Q), o długości l . Wartość momentu siły jest dana jako:

$$M = Ql \sin \theta = -mgl \sin \theta$$

(minus, ponieważ kąt między $\vec{Q}$ i $\vec{l}$ jest równy $\pi - \theta$)

Przyspieszenie kątowe będzie wtedy równe:

$$\ddot{\theta} = \frac{M}{I} = -\frac{mgl \sin \theta}{I} \quad (5)$$

co jest naszym równaniem różniczkowym. Możemy wykonać przybliżenie $\sin \theta \approx \theta$ dla małych kątów, co daje nam:

$$\ddot{\theta} = -\frac{mgl\theta}{I}$$

Rozwiązaniem równania (5), analogicznie do przypadku sprężyny, jest:

$$\theta(t) = A \cos(\omega t + \phi) \quad (6)$$

gdzie $\omega^2 = \frac{mgl}{I}$. Okres drgań to wtedy:

$$T = 2\pi \sqrt{\frac{I}{mgl}} \quad (7)$$

i dla wahadła matematycznego, gdzie $I = ml^2$:

$$T = 2\pi \sqrt{\frac{l}{g}} \quad (8)$$

Pamiętajmy, że jest to jedynie prawdziwe dla małych kątów przez przybliżenie $\sin \theta \approx \theta$.

1.1.3 Wymuszony oscylator harmoniczny

Wspomniana częstotliwość oscylacji podczas drgań swobodnych, ω , to tzw. częstotliwość własna oscylatora i będzie od teraz oznaczana przez ω_0 .

Gdy mamy do czynienia z drganiami wymuszonymi, oscylator nie drga z częstotliwością własną, lecz częstotliwością wymuszoną, oznaczaną od teraz przez ω .

Opiszmy oscylator wymuszony za pomocą dynamiki Newtona. Przyjmijmy znów masę m zawieszoną na sprężynie o wsp. sprężystości k , na którą oprócz siły sprężystości działa również siła wymuszająca dana jako $F(t) = F_0 \cos(\omega t)$ (pomijamy przesunięcie fazowe, gdyż będzie ono identyczne dla oscylatora i siły).

Aby znacznie ułatwić sobie obliczenia, zapiszmy $F_c(t) = F_0 e^{i\omega t}$. Zauważmy, że $\text{Re}(F_c) = F$. Analogicznie postąpimy z $x(t)$. Ponieważ oscylator drga z częstotliwością wymuszoną, $x_c(t) = A e^{i\omega t}$. Naszym celem jest znalezienie wartości A .

Układając 2 zasadę dynamiki dla masy mamy:

$$\ddot{x}_c = -\frac{k}{m}x_c + \frac{1}{m}F_c \quad (9)$$

Postawmy wszystko do równania:

$$-A\omega^2 e^{i\omega t} = -\frac{k}{m}A e^{i\omega t} + \frac{1}{m}F_0 e^{i\omega t}$$

Wyraz $e^{i\omega t}$ się skróci, pozostawiając:

$$A \left(\frac{k}{m} - \omega^2 \right) = \frac{1}{m}F_0$$

Zauważmy, że $\frac{k}{m} = \omega_0^2$. Przekształcając ostatecznie mamy:

$$A = \frac{F_0}{m(\omega_0^2 - \omega^2)} \quad (10)$$

Z zależności A od ω , widzimy że gdy ω ma wartość bardzo bliską ω_0 zachodzi rezonans mechaniczny. Gdy $\omega = \omega_0$, $A \rightarrow \infty$, ponieważ nasz układ nie zawiera tłumienia. W układach rzeczywistych zachodzi tłumienie i taka sytuacja nie ma miejsca.

1.2 Oscylator z tłumieniem

1.2.1 Postać ogólna

Możemy założyć, że na masę na sprężynie działa siła oporów ruchu, która jest wprost proporcjonalna do prędkości masy. Układając 2 zasadę dynamiki dla masy mamy:

$$\ddot{x} = -\frac{k}{m}x - \frac{b}{m}\dot{x} \quad (11)$$

gdzie b to pewien współczynnik. Zgadując, że rozwiązanie ma postać $x_c(t) = A e^{\alpha t}$:

$$A\alpha^2 e^{\alpha t} = -\frac{k}{m}A e^{\alpha t} - \frac{b}{m}A\alpha e^{\alpha t}$$

Po obustronnym podzieleniu przez $A e^{\alpha t}$ i przekształceniach otrzymujemy:

$$\alpha^2 + \frac{b}{m}\alpha + \frac{k}{m} = 0$$

Wyznamy α :

$$\alpha = \frac{-2\beta \pm \sqrt{4\beta^2 - 4\omega_0^2}}{2} = -\beta \pm \sqrt{\beta^2 - \omega_0^2}$$

gdzie $\omega_0^2 = \frac{k}{m}$ i $\beta = \frac{b}{2m}$ to pewien współczynnik tłumienia. Zatem ogólne rozwiązanie równania (2) ma postać

$$x_c(t) = Ae^{(-\beta \pm \sqrt{\beta^2 - \omega_0^2})t} \quad (12)$$

Zdefiniujmy również stosunek tłumienia $\zeta = \frac{\beta}{\omega_0}$.

1.2.2 Oscylator bez tłumienia

Gdy $\beta = 0 \iff \zeta = 0$:

$$x_c(t) = Ae^{\pm \sqrt{-\omega_0^2}t} = Ae^{\pm i\omega_0 t}$$

i stąd mamy:

$$x(t) = \text{Re}(x_c(t)) = A \cos \omega_0 t \quad (13)$$

(pomijamy przesunięcie fazowe). $\cos(x)$ jest funkcją parzystą, więc możemy pominąć $\pm$. Widzimy zatem, że gdy $\beta = 0$, mamy oscylator nietłumiony.

1.2.3 Oscylator słabo tłumiony

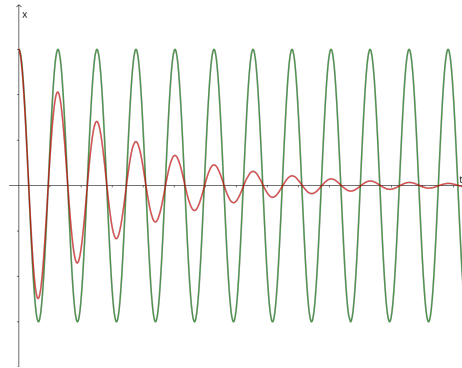
Gdy $\beta^2 < \omega_0^2 \iff 0 < \zeta < 1$:

$$x_c(t) = Ae^{-\beta t \pm \sqrt{-(\omega_0^2 - \beta^2)}t} = Ae^{-\beta t \pm i\sqrt{\omega_0^2 - \beta^2}t} = Ae^{-\beta t} e^{\pm i\sqrt{\omega_0^2 - \beta^2}t}$$

i stąd:

$$x(t) = Ae^{-\beta t} \cos \omega t \quad (14)$$

gdzie $\omega = \sqrt{\omega_0^2 - \beta^2} = \omega_0 \sqrt{1 - \zeta^2}$. Przypadek ten nazywamy oscylatorem słabo tłumionym. Rysunek 2 przedstawia wykresy oscylatora słabo tłumionego i bez tłumienia.

Rysunek 2

1.2.4 Oscylator krytycznie tłumiony

Gdy $\beta = \omega_0 \iff \zeta = 1$:

$$x_c(t) = x(t) = Ae^{-\beta t} \quad (15)$$

Mamy do czynienia z oscylatorem krytycznie tłumionym. Nie wykonuje on drgań, lecz jak najszybciej wraca do stanu równowagi.

1.2.5 Oscylator przetłumiony

Gdy $\beta > \omega_0 \iff \zeta > 1$ otrzymujemy dwa przypadki:

$$x_c(t) = x(t) = A_1 e^{(-\beta + \sqrt{\beta^2 - \omega_0^2})t}$$

oraz

$$x_c(t) = x(t) = A_2 e^{(-\beta - \sqrt{\beta^2 - \omega_0^2})t}$$

Aby otrzymać jedno rozwiązanie, posłużmy się zasadą superpozycji i dodajmy do siebie wcześniejsze rozwiązania:

$$x(t) = e^{-\beta t} \left(A_1 e^{\sqrt{\beta^2 - \omega_0^2}t} + A_2 e^{-\sqrt{\beta^2 - \omega_0^2}t} \right) \quad (16)$$

Oscylator przetłumiony nie wykonuje drgań i powoli wraca do stanu równowagi.

1.2.6 Wymuszony oscylator harmoniczny z tłumieniem

W przypadku wymuszonego oscylatora z tłumieniem, naszym celem jest rozwiązanie równania

$$\ddot{x} = -\omega_0^2 x - 2\beta\dot{x} + \frac{1}{m}F(t) \quad (17)$$

Oscylator będzie drgał z pewną częstotliwością ω :

$$x_c(t) = Ae^{i\omega t}$$

Obliczając pochodne i wstawiając je do równania (17) otrzymujemy:

$$-A\omega^2 e^{i\omega t} = -A\omega_0^2 e^{i\omega t} - 2\beta Ai\omega e^{i\omega t} + \frac{F_0}{m} e^{i\omega t}$$

Podzielmy obustronnie przez $e^{i\omega t}$:

$$\begin{aligned} -A\omega^2 &= -A\omega_0^2 - 2\beta Ai\omega + \frac{F_0}{m} \\ A(\omega_0^2 - \omega^2 + 2\beta Ai\omega) &= \frac{F_0}{m} \\ A &= \frac{F_0}{m[(\omega_0^2 - \omega^2) + 2\beta i\omega]} \end{aligned}$$

Zauważmy, że amplituda okazuje się być liczbą zespoloną. Przekształcając ją w postaci $\rho e^{i\theta}$ możemy wywnioskować, że zawiera ona w sobie również pewne przesunięcie fazowe θ . Aby przedstawić ją w postaci polarnej, zapiszmy ją w inny sposób:

$$A = \frac{F_0}{m} \frac{\omega_0^2 - \omega^2 - 2\beta i\omega}{(\omega_0^2 - \omega^2)^2 + 4\beta^2\omega^2}$$

Widzimy, że promieniowi wodzącemu odpowiada

$$\rho = \frac{F_0}{m \left[(\omega_0^2 - \omega^2)^2 + 4\beta^2\omega^2 \right]} \quad (18)$$

a wyrażeniu $e^{i\theta}$

$$e^{i\theta} = \frac{\omega_0^2 - \omega^2 - 2\beta i\omega}{\sqrt{(\omega_0^2 - \omega^2)^2 + 4\beta^2\omega^2}}$$

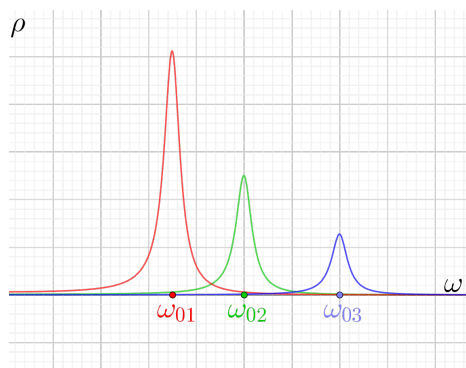
skąd możemy wyznaczyć θ :

$$\cos \theta = \frac{\omega_0^2 - \omega^2}{\sqrt{(\omega_0^2 - \omega^2)^2 + 4\beta^2\omega^2}}$$

$$\sin \theta = \frac{-2\beta\omega}{\sqrt{(\omega_0^2 - \omega^2)^2 + 4\beta^2\omega^2}}$$

$$\operatorname{tg} \theta = \frac{-2\beta\omega}{\omega_0^2 - \omega^2}$$

Na podstawie powyższych obliczeń możemy dojść do wniosku, że wymuszony tłumiony oscylator harmoniczny będzie wykonywał drgania o amplitudzie wyrażonej wzorem (18) z przesunięciem fazowym względem siły wymuszającej drgania. Przesunięcie fazowe będzie rosło wraz z wzrostem tłumienia, a maksymalna amplituda zostanie osiągnięta, gdy $\omega = \omega_0$. Rysunek 3 przedstawia wykres zależności ρ od ω dla różnych wartości ω_0 . Zauważmy, że ρ maksymalne jest tym mniejsze, im większe jest ω_0 .

Rysunek 3

1.2.7 Energia oscylatora

Rozważmy moc oscylatora wymuszonego. Praca wykonana przez siłę wymuszającą w czasie dt wynosi $F dx$, zatem moc siły jest równa $P = F \frac{dx}{dt}$. Wiedząc,

że siła jest dana wzorem

$$F(t) = m\ddot{x} + 2\beta m\dot{x} + m\omega_0^2 x$$

i stąd mamy:

$$P = \frac{dx}{dt} \left(m \frac{d^2 x}{dt^2} + 2\beta m \frac{dx}{dt} + m\omega_0^2 x \right)$$

Zauważmy, że po wymnożeniu pierwszy i ostatni wyraz możemy zapisać w postaci

$$\frac{dx}{dt} \left(m \frac{d^2 x}{dt^2} + m\omega_0^2 x \right) = \frac{d}{dt} \left[\frac{1}{2} m \left(\frac{dx}{dt} \right)^2 + \frac{1}{2} k x^2 \right]$$

Jak widzimy, wyrażenie w nawiasie kwadratowym jest sumą energii kinetycznej i potencjalnej oscylatora, która nie ulega zmianie, zatem całe wyrażenie jest równe 0. Możemy teraz zapisać, że:

$$P = 2\beta m \left(\frac{dx}{dt} \right)^2 \quad (19)$$

Jest to chwilowa wartość mocy siły F . Wyznamy moc średnią:

$$\langle P \rangle = \langle 2\beta m \rho^2 \omega^2 \cos^2(\omega t + \theta) \rangle$$

Wartość średnia funkcji $\cos^2 x$ to $\frac{1}{2}$, zatem

$$\langle P \rangle = \beta m \rho^2 \omega^2 \quad (20)$$

Jest to nie tylko średnia moc siły F , ale też średnia tracona energia.

Spis treści

1	Oscylator harmoniczny	1
1.1	Oscylator bez tłumienia	1
1.1.1	Masa na sprężynie	1
1.1.2	Wahadło fizyczne i matematyczne	2
1.1.3	Wymuszony oscylator harmoniczny	3
1.2	Oscylator z tłumieniem	4
1.2.1	Postać ogólna	4
1.2.2	Oscylator bez tłumienia	5
1.2.3	Oscylator słabo tłumiony	5
1.2.4	Oscylator krytycznie tłumiony	6
1.2.5	Oscylator przetłumiony	6
1.2.6	Wymuszony oscylator harmoniczny z tłumieniem	6
1.2.7	Energia oscylatora	7